

Sosyoekonomik Açıdan Dezavantajlı Küçük Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Programlarının İncelenmesi: Sistemik Derleme Çalışması

Doç. Dr. Özlem GÖZÜN-KAHRAMAN*

Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,
okahraman@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2767-0592

Öğr. Gör. Nida KILINÇ

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Dizdar Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi,
nidakilinc@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9092-9301

Öz

Bu araştırmanın amacı, ulusal ve uluslararası alanyazında 2015-2020 yılları arasında yapılmış olan erken müdahale programlarına ilişkin çalışmaların kapsamlı ve bütüncül bir şekilde incelenmesidir. Bu bağlamda, mevcut araştırmanın kapsamına giren çalışmaların (1) yayın yıllarına, (2) araştırma desenlerine, (3) uygulandıkları çalışma grubuna, (4) çalışılan yaş grubuna, (5) çalışıldığı gelişim alanlarına ve (5) analiz yöntemlerine göre dağılımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Sistemik derleme olarak tasarlanan bu çalışmaya 2015-2020 yılları arasında Türkiye ve uluslararası eksenli toplam 19 çalışma dâhil edilmiştir. Araştırma sonuçları uygulanan erken müdahale programlarının aile eğitimi ve çocuk gelişimini destekleme noktasında yoğunlaştığını göstermektedir. Bununla birlikte araştırmalardaki etkinliklerin çoğunlukla bireysel olarak gerçekleştirildiği ve müdahale programlarının uygulandığı yerlerin genellikle kurumlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen çalışmaların ebeveyn yetiştirme, sosyo-kültürel ve ekonomik engelleri azaltma, temel gelişim alanlarını geliştirme ve

* Sorumlu Yazar. Tel: +90 541 975 07 25 | Araştırma Makalesi.

Makale Tarihi Bilgisi. Gönderim: 23.05.2021, Kabul: 08.08.2021, Basım: Haziran, 2023

hayat kalitesini artırma temaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Araştırma bulguları, ilgili alanyazınla ilişkili bir biçimde tartışılmış ve bazı öneriler sunulmuştur. **Anahtar Kelimeler:** Sosyoekonomik dezavantaj; Erken müdahale; Küçük Çocuklar.

Investigation of Early Intervention Programs for Socioeconomically Disadvantaged Young Children: A Systematic Review Study

Abstract

The purpose of this study is to examine the studies on early intervention programs conducted in national and international literature between 2015 and 2020 in a comprehensive way. Therefore, the purpose of this study is to examine the distribution of the studies covered by the current research according to (1) publication years, (2) research patterns, (3) the working group, (4) the age group studied, (5) the development areas in which they were studied, and (5) analysis methods. A total of 19 studies conducted in national and international literature were included in this systematic review research. Results revealed that the reviewed early intervention programs mostly focused on supporting family education and child development. It was also found that activities in the reviewed pieces were mostly carried out individually and that the places where intervention programs were implemented were usually institutions. Results also showed that the reviewed studies were shaped around the themes of raising parents, reducing socio-cultural and economic barriers, improving key areas of development and improving quality of life. The research findings were discussed in line with the relevant literature and some suggestions were provided.

Keywords: Socioeconomic disadvantaged; Early intervention; Young Children.

Extended Summary

Purpose

The current study aims to examine the tendency of research on early intervention programs for socioeconomically disadvantaged infants and children. The purpose of this study is to generate knowledge on which developmental intervention programs were mostly implemented in the field of development, which direction the focus groups of intervention programs follow, which age group they were applied to, and the distribution of the

pieces by year. Therefore, the findings of the current research are expected to guide the researchers by providing a panoramic view of the studies on this subject

Method

This study adopted the procedures of systematic review. In data collection section, it was decided to scan Web of Science (WoS), Scopus, EBSCOhost, Google Scholar and ULAKBIM databases to have easier access to the relevant studies. The fact that the studies were applied primarily in the 0-3 age period is one of the prerequisites of the research. The scans related to the research in this study were limited according to the keywords and the specified criteria. In order to ensure objectivity in the analyses, the previously prepared form and the list of conformity criteria were used. Taking this form into account, the encodings were made separately by the researchers and the consistency between the encoders was found 97%.

Results

Results revealed that education programs mostly focused on supporting family education and development. Mothers and babies were found to be at the center of the intervention programs. There are many studies where the number of participants included in the intervention program is high. In educational programs, the development of programs that covered the entire cognitive, socio-emotional, language and motor development of the child is prioritized. It has been seen that the intervention programs were carried out intensively in 2015 and 2020. However, it has been found that the activities are mostly carried out individually. We also found that the places where intervention programs were applied were usually institutions. Intervention programs were generally limited to 6 months or less. Results also showed that the sessions of intervention programs were mostly carried out 1 day a week or less. Besides, our data illustrated that the studies were mostly shaped around the themes of parental upbringing, reducing socio-cultural and economic barriers, developing key areas of development, and improving the quality of life. Intervention programs have been shown to reduce disadvantages arising from socio-economic differences and contribute to cognitive and language development. However, some intervention programs have been found to improve children's fine motor and social-emotional development. It has been shown that intervention programs improve their knowledge and skills for raising mothers and children. Finally, it is seen that a significant part of the

research reviewed was carried out in the USA.

Discussion

Our findings imply that there are an equal number of programs aimed at maternal and parental education and development support in intervention programs. It was stated in many studies that the sensitivity and reciprocal relationship of parent-child relationships is important for both parents and children (Calhoun, Rose and Prendergast, 1991; Mahoney, Finger and Powell, 1985; Perkins, Finegood ve Swain, 2013). When the studies included in the current study are examined, it is seen that mothers are at the center of the intervention programs. In studies, the importance of harmony in mother-baby relationship in connection between mothers and their babies is also emphasized (Penman, Meares, Baker ve Milgrom-Friedman, 1983). In the first years of life, it has been stated that deficits in language development may negatively affect children's future lives, and that they may have problems reading and speaking during the school term, and that these children may experience social problems and behavioral problems in the future (Burchinal, Roberts, Zeisel, Hennon and Hooper, 2006; Catts, Bridge, Little ve Tomblin, 2008; Dickinson Golinkoff and Hirsh-Pasek, 2010; Greenwood, Walker and Utley, 2002; Heckman, 2006; Qi and Kaiser, 2003; Shonkoff and Phillips, 2000; Warren and Walker, 2005).

When we look at the intensity of the topics focused on intervention programs in the study, it is seen that they focus mainly on the themes of reducing socio-cultural barriers and supporting areas of development. Studies have shown that socioeconomically disadvantaged children have less access to education (Gouin, Flamant, Gascoin, Rouger, Florin, Guimard, Christophe-Roze and Hanf, 2015), where parental education is not enough, (Nadel and Sawaga, 2002) and significantly less stimulants at home (Miller and Vortrubadrzal, 2013). In the study, it was seen that intervention programs improve the knowledge and skills of maternal child rearing, reduce disadvantages caused by socio-economic difference, contribute to cognitive and language development, and support general development areas and improve the fine motor and social-emotional development of children. Early intervention programs for children have been shown to be effective in children's motor and cognitive abilities and support object discovery and language development in infants (Lobo and Galloway, 2008, 2012; Wiesen, Watkins and Needham, 2016). When the countries where the studies are carried out are examined, it

is noted that the states where applications are more intensive in the United States are usually selected from rural and agricultural regions. Turkey is the most applied country after the USA within the scope of the studies examined.

When the findings of the studies were examined, Kılınç and Aral (2015) and Nores, Bernal and Barnett (2019) stated that their work could not be generalized to similar processes in different countries, while a study revealed that they carried out their studies in a single province (Ankara) as a limitation. When the most common recommendations were examined in general: Inclusion of home visits in intervention programs, training of staff working with 0-3 age groups on early intervention, preparation of intervention programs for families with special needs babies, more intervention programs related to instalment period, follow-up studies of application programs, longitude intervention studies, intervention programs to be applied to infants were found to be less participatory and longer-term. When the contents of the intervention programs were examined in the studies, it was seen that detailed information about the content of the intervention program was not given in all the studies.

Conclusion

In the studies, it was concluded that the early intervention programs implemented in the 0-3 age period were effective in preventing and reducing the problems caused by socioeconomic inequality of children, and that supporting the development of children with intervention programs and providing the educational needs of families would reflect positively even on the child's future years.

Giriş

Erken çocukluk, insanın doğumla birlikte hızla geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde gelişimsel açıdan desteklenen çocuklar hayatlarında daha başarılı olmaktadır (Rolnick ve Grunewald, 2005). Bu destek süreci yalnızca eğitim öğretim faaliyetlerini değil, ailenin çocuğun gelişim ve eğitimine aktif katılım göstermesini de içermektedir. Yapılan araştırmalar, çocuk ve ergenlerin eğitimlerinde aile katılımının çocukların öğrenme süreçlerine ve akademik başarılarına olumlu yönde etki ettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocuklarda ailenin etkin katılımının çocukların sosyal duygusal bilişsel psikomotor davranışlarına olumlu katkılar sağladığına ilişkin araştırma sonuçları bulunmaktadır (Campbell ve Taylor, 1996; Epstein ve Dauber, 1991; Greenberg, 1969; Langemann, 1993; Powell, 1989).

Hayatın ilk yıllarında çocuğun gelişimini etkileyen faktörler çok çeşitli olmakla birlikte, bu faktörler birbirlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Beslenme, hastalık, kaza, anne-çocuk ilişkisi, anne-baba tutumları, kitle iletişim araçları, sosyoekonomik ve kültürel etmenler erken yıllarda çocuğun gelişimini etkileyen etmenler olarak sıralanabilir (Alakoç-Pirpir ve Yıldız-Çiçekler, 2018). Bu faktörler içerisinde en önemlilerinden biri sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olmak yani yoksulluk durumudur. Düşük sosyoekonomik durumun çocukların içselleştirme davranışları, dışsallaştırma davranışları, bilişsel gelişimleri ve dil gelişimleri dâhil olmak üzere tüm gelişim alanlarında olumsuz bir etkiye sahip olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bir çocuğun çevresinin gelişim potansiyelini destekleme veya sınırlama derecesi, büyük ölçüde sosyoekonomik durumu belirleyen değişkenlerin kombinasyonları tarafından belirlenen sosyoekonomik durum ölçütleri ebeveynlerin öğrenim düzeyi, çalışma durumu, mesleği ve hane geliri gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olma durumu, çocuk için risk faktörü olarak sıralanabilen diğer etmenlerle etkileşime geçerek çocuğun gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir (Letourneau, Duffy ve Duffect-Leger, 2012). Sosyoekonomik olarak dezavantajlı olmada, aileyle ilgili olumsuz faktörler (boşanma, şiddet vb) sosyal çevre (suç oranı yüksek olan veya çok fakir ailelerin yaşadığı yerleşim yerleri), kaynak yetersizliği, göçmen ya da azınlık olma durumları potansiyel risk faktörleri olarak ele alınmaktadır (Seban ve Perdeci, 2016).

Yoksulluk gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerin en büyük sorunlarından biri olmakla birlikte az gelişmiş ülkelerde daha kronik ve derin bir hâl aldığı ifade edilebilir. Yoksulluğun herkes tarafından kabul görmüş objektif bir tanımı bulunmamaktadır. Yoksulluk çok boyutlu bir niteliğe sahiptir, sadece insanların aç kalması ya da yeterli beslenebilecek gıda maddelerine ulaşamaması olarak ifade etmek yanlış olur. Genel olarak tanımlamak gerekirse yoksulluk bireylerin belirli bir ekonomik refahın altında hayatlarının sürdürmesidir (Yaşar ve Taşar, 2019). Türkiye’de yoksullukla mücadele politikaları son yıllarda çok yaygınlaşmıştır. Ancak alınan tedbirlere ve uygulanan politikalara rağmen yoksul sayısı da oldukça fazladır (Türk ve Ünlü, 2016). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanan yoksulluk verilerine göre 2019 yılında yoksulluk oranı %14.4 olarak belirlenmiştir.

Yoksulluk yaşayan çocukların ebeveynlerinin daha sorunlu bir hayat sürdükleri ve depresyon yaşama sıklıklarının arttığı, bunun sonucu olarak da

çocukla sağlıklı iletişim kuramadıkları belirtilmektedir (Perkins, Finegood ve Swain, 2013). Bu iletişim eksikliği, çocukların dil gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durum düşük gelirli ailelerdeki çocukların diğer çocuklardan daha düşük düzeyde dil becerilerine sahip olmalarını açıklar niteliktedir (Noble, Houston, Brito, Bartsch, Kan, Kuperman ve Akshoomoff, 2015). Bununla birlikte yapılan araştırmalarda düşük gelirli ailelerdeki çocukların daha varlıklı ailelerdeki çocuklara göre daha düşük düzeyde bilişsel becerilere sahip oldukları ortaya konmuştur. Bu durumun 2 yaşından başlayarak ergenliğe kadar olan çocuklarda paralel sonuçlar gösterdiği farklı çalışmalarla da desteklenmiştir (Brooks-Gunn ve Duncan, 1997; Duncan Brooks-Gunn, Yeung and Smith, 1998; Taylor, Dearing and McCartney, 2004).

Sosyoekonomik eşitsizlikler çocuk büyüdükçe daha da büyüyen ve süregelen bir sorun hâline gelmektedir. Çocukluk döneminde sosyoekonomik açıdan dezavantajlı şekilde büyüyen yetişkin ve ergenler obezite, kalp hastalıkları, diş sorunları gibi sağlık sorunlarıyla daha sık karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra, akranlarına göre daha fazla riskli davranışlarda bulunmakta ve akademik başarıları daha düşük olmaktadır (Cunha ve Heckman, 2009; Kaplan ve Salonen, 1990). Düşük gelirli ailelerde büyüyen çocuklar yetişkin olduklarında, gelir düzeyi daha yüksek ailelerde yetişen çocuklara göre, yetişkinlikte de daha az para kazanabilmekte ve bu da yoksulluğun nesilden nesile aktarılmasına neden olmaktadır (Duncan Ziol-Guest ve Kalil, 2010). Çocukluk dönemindeki sosyoekonomik dezavantajla uzun vadede sağlık ve hayat kalitesi arasındaki ilişki, çocuklukta yoksulluğu toplumsal bir sorun hâline getirmektedir (Musick ve Mare, 2006; Serbin ve Karp, 2004). Yoksulluğun ve kardeş sırasının başarıya etkilerini inceleyen Conley (2004), aile çevresinin, yani ailenin öğrenim durumu ve çocuğun doğum sırası gibi etkenlerin çocukların kişiliğinin oluşmasında çok önemli bir değişken olduğunu ortaya koymuştur.

ABD’de 16 milyon ve Dünya’da yaklaşık 1 milyar çocuğun yoksulluk sınırının altında yaşadığı düşünüldüğünde, yoksullukla büyüyen çocukların erken müdahale programlarına dâhil edilmesinin önemi anlaşılabilir (Gordon Nandy, Pantazis, Pemberton ve Townsend, 2003; Jiang, Ekono ve Skinner, 2015). Ebeveynlerin erken müdahale programlarıyla desteklenmesi, uzun vadede ortaya çıkacak olumsuz etkiler için önleyici bir role sahiptir. Olumlu ilişkileri destekleyen programlar, çocukluk dönemindeki yoksulluğun getirdiği olumsuzlukların azalmasını sağlamaktadır. Sosyoekonomik açıdan eşitsizliklerin, stres ve uyum güçlüklerine neden olmasına rağmen, sosyal

destekle birlikte stresin etkisinin azaldığı, kişiye fiziksel ve zihinsel olarak olumlu etkileri olduğu da görülmektedir (McConnell, Breitzkreuz ve Savage, 2011). Yapılan araştırmalar düşük gelirli ailelere sosyal destek sağlandığında ve aileler müdahale programlarına dâhil edildiğinde, ebeveynlerin zihinsel ve fiziksel olarak daha iyi hissettiklerini, duygu düzenleme, sorun çözme ve sorunlarla baş etmede daha başarılı olduklarını göstermektedir. Ayrıca bu tür müdahale programlarına katılan ailelerde anne-çocuk ilişkisi ve bilişsel uyum alanlarında da gelişmeler olduğu kaydedilmiştir (Burchinal, Follmer ve Bryant, 1996; Lee, Halpern, Hertz-Picciotto, Martin ve Suchindran, 2006).

Bu bilgiler ışığında erken müdahale hizmetlerinin, ekonomik olarak riskli bebek ve çocuklar için önleyici etkisinin olduğu ve yapılan çalışmalarda yoksulluğun çocukların gelişim alanlarındaki eksiklikler için tek başına ciddi bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. Sosyoekonomik dezavantajlı bebek ve çocuklara sunulan sistemli bir programın çocuklar ve aileler için ne denli önemli olduğu görülmektedir. Hayatın erken yıllarında sunulan uygun ortamlarla, gelecekteki sorun ve riskler de engellenebilmektedir. Dahası erken yıllarda deneyimlenen yoksulluğun, ergenlik ve yetişkinlikte ortaya çıkaracağı sonuçların ve yoksulluğun nesilden nesile aktarılma özelliğinin de önüne geçilme olasılığı doğmaktadır. Bu nedenle, sosyoekonomik dezavantajlı çocuklar ve ailelerine erken dönemde sunulan destek hizmetleri ve müdahale programlarının ileriki yıllar için de olumlu etkileri beklenmektedir. Alanyazın incelendiğinde sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocuklarla ilgili pek çok erken müdahale programının uygulandığı (Early Head Start, Head Start, High Scope Perry Okulöncesi Projesi vb) fakat yeterli sayıda sistematik derleme çalışmasının yapılmadığı görülmektedir. Sistematik derlemeler bir konuya ya da alana ilişkin yapılan bilimsel araştırmaların ve üretilen bulguların sistematik biçimde bir araya getirilmesi ve sunulması noktasında yararlıdır. Bu bağlamda mevcut çalışmada sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bebek ve çocuklara uygulanan erken müdahale programlarına yönelik yapılan araştırmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, alanyazında en çok hangi gelişim alanlarında müdahale programlarının uygulandığı, müdahale programlarının odak gruplarının hangi yönde eğilim gösterdiği, hangi yaş grubuna uygulandığı, araştırmaların yıllara göre dağılımına ilişkin bulgular üretilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmadan elde edilecek bulguların bu konuya ilişkin yapılan çalışmaların panoramik bir görünümünü sunularak araştırmacılara yol göstermesi beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, uluslararası alanyazında 2015-2020 yılları arasında yapılmış olan erken müdahale programlarına ilişkin çalışmaların kapsamlı ve bütüncül bir şekilde incelenmesidir. Bu sayede mevcut araştırma alanine ilişkin eğilimlerin belirlenmesi, yapılan çalışmaların benzerlik ve farklılıklarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu ana amaç ışığında, mevcut araştırmanın kapsamına giren çalışmaların (1) yayın yıllarına, (2) katılımcı sayılarına, (3) uygulandıkları çalışma grubuna, (4) çalışılan yaş grubuna, (5) çalışıldığı gelişim alanlarına ve (5) sonuçlarına, (6) müdahale gruplarının bileşenlerine (7) odak grubuna, (8) müdahale programının süresine göre dağılımlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, bir soruna çözüm üretmek amacıyla o konuda yayımlanmış çalışmaların detaylı biçimde taranmasıyla ve bazı ölçütler kullanılarak ve araştırma kaliteleri belirlenerek, hangi çalışmaların araştırmaya dâhil edileceği hangilerinin hariç tutulacağı belirlenmesi, dâhil edilen çalışmaların bulgularının sentez edilmesi amacıyla sistematik derleme çalışması yapılmıştır (Burns ve Grove, 2007; Higgins ve Green, 2011).

Bu çalışmada, çalışmanın amacına en uygun olan anahtar kelimeler Early Intervention and Poverty, infants and early intervention olarak belirlenmiş ve anahtar kelimeler çeşitli kombinasyonlarla veri tabanlarında taranmıştır. Araştırmaya dâhil edilecek çalışmaların taranması için Google Scholar, Scopus, Web of Science, EBSCOhost ve Ulakbim veri tabanları tercih edilmiştir. Araştırmaya 2015-2020 yılları arasında Dünya’da ve Türkiye’de yapılan ve tam metnine ulaşılabilen toplam 19 çalışma dâhil edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların veri tabanlarıyla ve çalışılan yaş gruplarıyla (0-3 yaş) sınırlandırılması, makaleler için hakemli dergilerde yayımlanmış olması ve ampirik çalışmalar olması belirlenen diğer ölçütlerdir. Çalışmaya dâhil edilen araştırmalarda anahtar kelimeler, başlık ve özet bilgileri gözden geçirilmiş, daha sonra çalışmaların tam metinlerine ulaşılarak detaylı bilgi elde edilmiştir. Araştırmalar dikkatlice incelendikten sonra çalışmanın amacına ve ölçütlerine uyum sağlayan çalışmalar belirlenmiş ve bu çalışmalar araştırma havuzuna dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışma kapsamında veri toplamak için “Erken Müdahale Programlarıyla İlgili Yapılan Çalışmaları İnceleme Formu” oluşturulmuştur. Bu

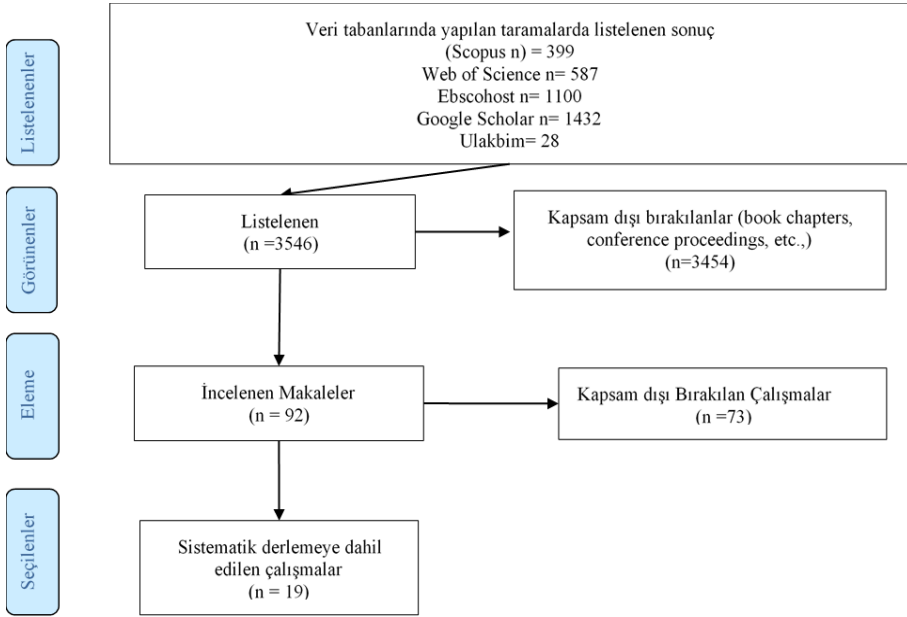
formda çalışmaların yayın yıllarının, araştırma desenlerinin, uygulandıkları çalışma grubunun, çalışılan yaş grubunun, çalışıldığı gelişim alanlarının, müdahalenin bileşenlerinin, çalışmanın amacının, müdahalenin odağının, araştırma sonuçlarının, katılımcı sayılarının, oturum sürelerinin ve program süresinin yer aldığı bölümler bulunmaktadır. İnceleme formu oluşturma merhalesinde 3 alan uzmanından görüş alınmıştır. Uzmanlar arasında çoğunlukla görüş birliği sağlandığı görülmüştür.

Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinde, konuyla ilgili yapılan çalışmalara daha kolay ulaşabilmek için Web of Science, Scopus, EBSCOhost, Google Scholar ve ULAKBİM veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Araştırmaya dâhil edilecek çalışmaların son 5 yılda yapılmış olması ve öncelikle 0-3 yaş döneminde uygulanmış olması, ampirik çalışmalar ve hakemli dergilerde yayınlanan makaleler olması ön koşul olarak belirlenmiştir. Araştırmada verilerin toplanması için belirlenen anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak veri tabanlarında yazılmıştır (ör. poverty and early intervention, infants and early intervention).

Araştırmada son 5 yılda alanyazında yapılan ampirik çalışmalar incelenmiştir. Çalışma 01 Ocak 2015-31 Aralık 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Scopus veri tabanında, anahtar kelimeler yazıldığında 399 adet makale listelenmiştir. Bunlardan ilk etapta 30 tanesinin tam metni indirilerek sınırlama ölçütlerine ve uygunluk kriterlerine göre incelenmiş, çakışan makaleler ayıklanmış ve 6 makale araştırmaya dâhil edilmiştir. Web of Science veri tabanına anahtar kelimeler yazıldığında 587 sonuç listelenmiştir. Bunlardan ilk etapta 21 tanesinin tam metni indirilerek sınırlama ölçütlerine ve uygunluk kriterlerine göre incelenmiş, çakışan makaleler ayıklanmış ve iki makale araştırmaya dâhil edilmiştir. EbscoHost veri tabanına anahtar kelimeler yazıldığında 1100 adet çalışma listelenmiştir. Bunlardan ilk etapta 19 tanesinin tam metni indirilerek sınırlama ölçütlerine ve uygunluk kriterlerine göre incelenmiş, çakışan makaleler ayıklanmış ve 5 makale araştırmaya dâhil edilmiştir. Google Scholar veri tabanına anahtar kelimeler yazıldığında ve sınırlamalar işaretlendiğinde 1432 adet makale listelenmiştir. Bunlardan ilk etapta 16 tanesinin tam metni indirilerek sınırlama ölçütlerine ve uygunluk kriterlerine göre incelenmiş, çakışan makaleler ayıklanmış ve 4 makale araştırmaya dâhil edilmiştir. ULAKBİM veri tabanına anahtar kelimeler yazıldığında 28 adet makale listelenmiştir. Bunlardan ilk etapta 3 tanesinin tam metni indirilerek sınırlama ölçütlerine ve uygunluk kriterlerine göre incelenmiş, çakışan makaleler

ayıklanmış ve 2 makale araştırmaya dâhil edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda 89 makaleden 70 tanesi ölçütlere göre incelendikten sonra değerlendirme dışı bırakılmış, araştırma kriterlerine uygun olan 19 çalışma, araştırmaya dâhil edilmiştir.

Şekil 1. PRISMA Diyagramı: Araştırmanın sistematik incelemesinde kaynakların taranmasında ve belirlenmesinde izlenen adımları belirten akış diyagramı (Moher ve ark., 2009).

Verilerin Analizi

Bu çalışmada yer alan araştırmalara ilişkin taramalar, anahtar kelimeler ve belirlenen ölçütler doğrultusunda daraltılarak yapılmıştır. Birden fazla veri tabanından faydalandığı için çakışan veriler ayıklanmıştır. Kategorik çözümleme yapılırken yazarların çalışmalara ilişkin verdikleri bilgilerden yararlanılmıştır. Alanyazın taraması sonucunda ulaşılan tüm çalışmalar Excel programına aktarılarak analizler yapılmıştır. Araştırmalara ilişkin detaylar frekans olarak belirtilmiş, içerik analizi için görsel veri analizi tekniklerinden kelime bulutu analizi (word clouds) uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda en çok kullanılan kelimeler ve eğilimi gösteren kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutu bir metin içindeki kelimeleri, kullanım sıklığına göre görselleştirmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu görselde metin içinde yoğunlukla kullanılan kelimeler daha büyük karakterle belirtilmiştir (Hunt, Gao ve Xue, 2014; Riggs ve Hu, 2013). Bu analiz kullanılırken somut veriler üzerinden

analiz yapmayı sağlamak amacıyla uzaman görüşlerine dayalı olarak hazırlanan formdan ve uygunluk kriteri listesinden yararlanılmıştır. Bu form dikkate alınarak kodlamalar araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılarak kodlayıcılar arasındaki tutarlılık hesaplanmış ve %97 olarak bulunmuştur (Güvenirlilik=Görüş Birliği (Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı) x100) (Miles ve Huberman, 1994). Bu çalışma kapsamında kullanılan kelimelerin daraltılması için frekans olarak 12 değeri en alt değer olarak belirlenmiş ve bu değer üzerinde frekans değerine sahip olan kelimeler kelime bulutuna dâhil edilmiştir. İkinci merhalede ise konuyla ilgili olmayan kelimeler (yüklemler, bağlaçlar, zamirler vb.) kelime bulutundan çıkarılmıştır.

Bulgular

Çalışmada belirlenen alt amaçlara ilişkin elde edilen bulgular Tablo 1-5 arasında verilmiştir. Tablo 1’de ilgili araştırmalarda müdahale programlarının hedefleri, müdahale programlarının katılımcıları ve geliştirilmesi hedeflenen gelişim alanlarına göre sıklık düzeylerine ilişkin betimsel özellikleri yer almaktadır.

Tablo 1’deki ilgili araştırmalarda eğitim programlarının hedefleri, müdahale programlarının katılımcıları ve geliştirilmesi hedeflenen gelişim alanlarına göre sıklık düzeyleri analiz edilmiştir. Çalışmalarda erken müdahale programlarının aile eğitimi (f=8) ve çocuk gelişimini desteklemeye (f=8) odaklandığı, programların merkezinde annelerin (f=14) ve bebeklerin (f=9) olduğu, programa dâhil edilen katılımcı sayısı 50’nin üzerinde olan çalışmaların çoğunlukta olduğu (f=13) görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmaların Betimsel Özelliklerine Göre Dağılımı

Müdahalenin Bileşenleri	f	Müdahalenin Odağı	f	Katılımcı Sayısı	f	Gelişim Alanı	f
Aile Eğitimi	10	Bebek ve Anne	5	50’den az	5	Genel Gelişim Alanları	8
Gelişimi Destekleme	9	Anne	5	50’den fazla	13	İletişim ve Etkileşim	4
		Anne ve baba	4			Dil Gelişimi	3
		Bebek	4			Ebeveynlik Eğitimi	2
		Bakıcı	1			Bilişsel Gelişim	1
						Ruh Sağlığı	1

Eğitim programlarında en çok çocuğun bilişsel, sosyo-duygusal, dil, motor gelişimlerinin tamamını içine alan programların (f=8) geliştirilmesi öncelikli olup daha sonra sırasıyla iletişim becerilerinin (f=4) ve çocuğun dil gelişiminin (f=3) iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Tablo 2’de ilgili araştırmalarda müdahale programlarının şekli, yeri, yılı ve sürelerine ilişkin bilgiler vermiştir.

Tablo 2. Müdahale Programlarının Özelliklerine Göre Dağılımı

Yıl	f	Müdahale Kitlesi	f	Müdahale Yeri	f	Müdahale Süresi	f	Oturum Süresi	f
2015	6	Bireysel	9	Kurum Merkezli	10	6 ay ve daha az	7	Haftada 1 gün ve daha az	10
2016	2	Grup Etkinliği	5	Ev Merkezli	6	6 aydan fazla	6	Haftada 2 gün ve daha fazla	9
2017	0	Grup ve Bireysel	5	Ev ve Kurum Merkezli	3	3 ay ve daha az	6		
2018	1								
2019	4								
2020	6								

Tablo 2’de müdahale programlarının yoğunlukla 2015 (f=6) ve 2020 (f=6) yıllarında yapılmış olduğu görülmektedir. Bu yılları takiben en fazla çalışmanın 2019 (f=4) yılında yapıldığı en az müdahale programı çalışılan yılların sırasıyla 2016 (f=2), 2018 (f=1) olduğu ve 2017 yılında 0-3 yaş döneminde sosyoekonomik dezavantajlı bebeklere yönelik bir program çalışması gerçekleştirilmemiş olduğu görülmektedir. Müdahalenin çoğunlukla bireysel olarak gerçekleştirildiği (f=9), programların uygulandığı yerlerin genellikle kurumlar olduğu (f=10), genellikle 6 ay ve daha az süreyle sınırlandırıldığı (f=13), oturumların çoğunlukla haftada 1 gün ve daha az olarak sürdürüldüğü (f=10), fakat haftada 2 gün ve daha fazla uygulama yapılan programlarla arasında ciddi farklılıklar bulunmadığı (f=9) görülmektedir. Tablo 3’te ilgili araştırmaları konularına göre dağılımı, yazar ve frekans bilgileri verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaların Konularına Göre Dağılımı

Tema	Amaç	Yazar
Ebeveyn yetiştirme	Ev Merkezli Anne-Bebek Eğitim Programı’nın bebeklerin gelişimine etkisinin incelenmesi	Ulutaş, Avcu ve Çalışkan (2015)
	Annelerde kaygı ve stresi azaltmak, çocukları ile iletişimi geliştirme ve çocuklarının davranışlarını yönetebilmesi	Pekçağlıyan, Bütün, Talas ve Özsüllü (2015)
	Ebeveynliğe hazırlama ve sosyoekonomik dezavantajın etkilerini azaltması	Catherine, Lever, Sheehan, Zheng ve Boyle, (2019)
	Milestone Moments kitapçığını aldıktan sonra tarihsel olarak yetersiz hizmet alan popülasyonlar arasındaki ebeveyn / veli sonuçlarının incelenmesi	Graybill, Self-Brown ve Lai (2016)
Gelişim alanlarını geliştirme	Bebekler için güçlü başlangıçlar adlı iki yıllık toplum temelli bir araştırma programına ait 10 stratejiyle aileleri destekleyerek bebeklerin dil gelişiminin geliştirilmesi	Knight-McKenna, Hollingsworth ve Esposito (2020)
	Oyun ve öğrenme stratejileri programının internet uyarlaması, önleyici bir müdahale erken dil, bilişsel ve sosyal teşvik etkili ebeveynlik uygulamaları güçlendirmek için program geliştirilmesi	Kathleen, Davis, Lis, Leve, Johnson (2020)
	Ebeveynler tarafından uygulanan bilişsel uyarımı artırmak ve erken okuryazarlığı artırmak için potansiyel olarak ölçeklenebilir çeşitli varyasyonların test edilmesi	Heather ve ark. (2020)

	Erken gelişimsel müdahalenin düşük gelirli ailelerden gelen çocuklar arasında bilişsel gelişim yörüngelerini olumlu etkileyip etkilemediğinin araştırılması	Bann, Wallander, Do, Thorsten, Pasha, Biasini, Bellad, Goudar, Chomba, McClure ve Carlo (2016)
	Küçük yaş grubunda uygulanan duygu anlama, duygu düzenleme müdahale programının ve sosyal yetkinlik becerilerindeki etkilerinin incelenmesi	Giménez-Dasí, Fernández-Sánchez ve Quintanilla (2015)
	Sürekli dil gecikmeleri için risk altındaki küçük çocuklar için uygulanan iletişim müdahalesinin dil sonuçları üzerindeki etkilerinin incelenmesi	Kaiser ve Roberts (2015)
	Müdahale programının bebeklerin gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi	Jeon, Kyong-Ah Kwon, Guss ve Horm (2020)
Sosyo kültürel ve ekonomik engelleri azaltma	Sosyoekonomik dezavantajlı bebeklere eğitim verilerek gelişimlerinin desteklenmesi	Yazajian, Bryant, Kuhn, Burchinal, Horm, Hans, File ve Jackson (2020)
	Düşük gelirli hanelerden gelen bebeklerde erken nesne keşfinin artırılması	Clearfield (2019)
	Düşük SES geçmişine sahip küçük çocuklarda deictic jest kullanımı doğal bir müdahalenin etkilerinin araştırılması	Romano ve Windsor (2020)
	Sosyokültürel dezavantajlı anneler ile onların sıfır-üç yaş çocuklarının erken yaşta desteklenmesi	Kılınç ve Aral (2015)
Yaşam kalitesini artırma	Hayat için hazırlık çalışmasından elde edilen ikincil verilerin kullanılması	Massimiliano, Cote, Tremblay ve Doyle (2019)
	Randomize bir denemeden kuzey Kolombiya’da iki toplulukta bebekler ve küçük çocuklar için yüksek kaliteli merkezi tabanlı erken müdahale programı uygulanması	Bernal ve Barnett (2019)
	Annelerin bireysel yaşam bakış açısını geliştirmek, çocuk merkezli oyun yoluyla çocuklardaki davranış sorunlarının azaltılması	Brock, Kochanska, O’Hara ve Grekin (2015)

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaların ebeveyn yetiştirme, sosyokültürel ve ekonomik engelleri azaltma gelişim alanlarını geliştirme ve hayat kalitesini artırma temaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Ebeveyn yetiştirme temasının konuları arasında annelerin stres ve kaygılarının azaltılması (ör. Pekçağlıyan, Bütün, Talaş ve Özsüllü, 2015) ve bireysel yaşam bakış açılarının geliştirilmesi (örn. Brock, Kochanska, O’Hara ve Grekin, 2015) bulunmaktadır. Sosyokültürel ve ekonomik engelleri azaltma temasında, çocuk nöro gelişimi (Liu, Wang, Zhao, Huang, Liang, Wang, Lu ve Sherpener, 2018), bebeklerde erken nesne keşfi (örn. Clearfield, 2019), ve deictic jest kullanımı (ör. Romano ve Windsor, 2020) geliştirilmeye çalışılmıştır. Gelişim alanlarını geliştirme temasında, bebeklerin dil gelişimini geliştirme, müdahale programlarının en çok üzerinde durduğu konudur (ör. Knight-McKenna, Hollingsworth ve Esposito, 2020; Kathleen, Davis, Lis, Leve, Johnson, 2020; Kaiser ve Roberts, 2015). Bununla birlikte çocuklarda bilişsel gelişim (örn. Kathleen, Davis, Lis, Leve, Johnson, 2020; Heather ve

ark., 2020), duygu düzenleme ve sosyal yetkinlik becerisi geliştirme (ör. Giménez-Dasí, Fernández-Sánchez ve Quintanilla, 2015), erken okuryazarlığı artırma, müdahale programlarının uygulama alanları arasındadır. Son olarak hayat kalitesini artırma temasında, yaşama hazırlama (ör. Massimiliano, Coˆte, Tremblay ve Doyle, 2019) ve bebekler ve küçük çocuklar için kaliteli yaşama hazırlama (ör. Bernal ve Barnett, 2019) konuları yer almaktadır. Araştırmalarda yoğun olarak incelenen kelime bulutu Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Küçük Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Çalışmalarına Ait Kelime Bulutu

Şekil 2’de kelimelerin büyüklüğü verilerin içerisindeki geçme sıklığına göre şekillenmekte olup, merkezde yer alan kelime en büyük sıklığa sahip kelimedir. Şekil 2’deki kelime bulutu incelendiğinde erken müdahale programlarına yönelik araştırmalarda yoğunlukla, dezavantajlı çocuklar, iletişim becerisi, bilişsel gelişim, dil gelişimi, anne yetiştirme, yaşam kalitesi, sosyoekonomik düzey gibi kavramların kullanıldığı görülmektedir. Tablo 4’te ilgili araştırmaların sonuçlarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde müdahale programlarının sosyoekonomik farklılıktan kaynaklanan dezavantajları azalttığı (ör. Bann, Wallander, Do, Thorsen, Pasha, Biasini, Bellad, Goudar, Chomba, McClure ve Carlo, 2016; Knight-McKenna, Hollingsworth ve Esposito, 2020), bilişsel ve dil gelişimine katkı sağladığı (ör. Giménez-Dasí, Fernández-Sánchez ve Laura Quintanilla, 2015; Jeon, Kwon, Guss ve Horm, 2020; Kaiser ve Roberts, 2015; Knight-McKenna, Hollingsworth ve Esposito, 2020; Nores, Bernal ve Barnett, 2019; Ulutaş Avcu ve Çalışkan, 2015) görülmüştür. Bununla birlikte bazı müdahale programlarının çocukların ince motor ve sosyal-duygusal gelişimini

iyileştirdiği (ör. Liu, Wang, Zhao, Huang, Liang, Wang, Lu ve Sherpener, 2018; Ulutaş Avcu ve Çalışkan, 2015) bazılarında ise (ör. Nores, Bernal ve Barnett, 2019) etkili olmadığı saptanmıştır. Son olarak müdahale programlarının anne çocuk yetiştirmeye yönelik bilgi ve becerilerini geliştirdiği (ör. Graybill, Self-Brown, Lai, 2016; Kılınç ve Aral, 2015; Pekçağlıyan, Bütün, Talaş ve Özsüllü, 2015) ortaya konmuştur.

Tablo 4. Araştırma Sonuçlarına İlişkin Bilgiler

Kaiser ve Roberts (2015)	Sistematiik dil kolaylaştırma stratejilerinin bakıcılar tarafından kullanımı, çocukların dil becerilerinde gelişmeler sağlamıştır.
Pekçağlıyan, Bütün, Talaş ve Özsüllü (2015)	Çocukların anneleriyle olan iletişim ve etkileşimlerinde farkındalık geliştirdikleri ve bu anlamda olumlu değişiklikler olduğu belirtilmiştir.
Brock, Kochanska, O'Hara, ve Grekin (2015)	Çocuk Odaklı Oyun grubuna katılan, disiplinli annelerle çocukları arasındaki uyumu artırdığı görülmüştür. Programın yaşam memnuniyeti düşük annelerde ise herhangi bir etkisi bulunmadı.
Kılınç ve Aral (2015)	Anne çocuk etkileşimine olumlu katkı sağladığı görülmüştür.
Giménez-Dasí, Fernández-Sánchez ve Laura Quintanilla (2015)	EPALS' in, kitap paylaşımı etkinliği sırasında annelerin bebeğine yönelik dili destekleyici ebeveynlik davranışını güçlendirdiği görülmüştür.
Bann, Wallander, Do, Thorsten, Pasha, Biasini, Bellad, Goudar, Chomba, McClure ve Carlo (2016)	Yaşamın ilk 3 yılında ev temelli bir EDI, kaynakları düşük ve orta düzeyde olan ülkelerdeki çocuklar arasında bile, daha düşük ve daha yüksek kaynaklara sahip ailelerin çocukları arasındaki gelişimsel farkı önemli ölçüde azaltabilir.
Graybill, Self-Brown, Lai (2016)	0, 1 veya 2 yaşındaki ebeveynler için, ebeveyn bilgisinde anlamlı farklılıklar olduğu belirlendi. Mevcut araştırmanın sonuçları, Milestone Moments kitapçığını alan ebeveynlerin genel olarak çocuk gelişimi hakkındaki bilgilerinde bir artış, kendi çocuklarının gelişimsel ilerleyişine ilişkin endişelerde bir azalma ve Milestone Moments kitapçığına ilişkin olumlu bir algı bildirdiklerini göstermiştir.

Tablo 5'te araştırmaların yapıldığı ülkelere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 5. Çalışmaların Yapıldığı Ünelere Göre Dağılımları

Çalışmanın Yapıldığı Ülke	<i>f</i>
Türkiye	3
ABD	7
Kenya	1
İrlanda	1
Kanada	1
Kuzey Çin	1
Kuzey Kolombiya	1
Hindistan/Pakistan/Zambiya	1
İspanya	1
Uluslararası Çalışmalar	2

Tablo 5'e göre araştırmaların en fazla ABD'de yapıldığı (f=7), bunu Türkiye (f=3), uluslararası çalışmalar (f=2) ve birer çalışma yapılan Kenya, İrlanda, Kanada, Kuzey Çin, Kuzey Kolombiya, Hindistan/Pakistan/Zambiya, İspanya'nın izlediğı görölmektedir.

Tartışma

Bu araştırmada ilk olarak 0-3 yaş bebeklik döneminde yapılan erken müdahale programlarına ilişkin betimsel özelliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda müdahalenin bileşenleri, müdahalenin odağı, müdahaledeki katılımcı sayıları ve müdahalenin odaklandığı gelişim alanları başlıkları irdelenmiştir. Çalışmalarda eğitim programlarının aile eğitimi (f=8) ve çocuk gelişimini desteklemeye (f=8) odaklandığı görölmüştür. Müdahale programlarının merkezinde annelerin (f=14) ve bebeklerin (f=9) olduğu saptanmıştır. Araştırmalarda müdahale programına dâhil edilen katılımcı sayılarının yüksek olduğu çalışmalar oldukça yüksektir (f=13). Eğitim programlarında en çok çocuğun genel gelişim alanlarının (f=8) geliştirilmesi öncelenmiştir. Daha sonra sırasıyla iletişim becerilerinin (f=4) ve çocuğun dil gelişiminin (f=3) iyileştirilmesi, müdahale programlarının önemli hedefleri arasında olmuştur.

Elde edilen bulgular incelendiğinde müdahale programlarında anne ve ebeveyn eğitimlerine ve gelişim desteklemeye yönelik programların eşit sayıda olduğu görölmektedir. Bu durum anne eğitimi ve bebek gelişiminin birbirinden ayrılmaz şekilde ele alındığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim alan yazında pek çok çalışmada ebeveyn-çocuk ilişkilerinin duyarlı ve karşılıklı olmasının hem anne-babalar ve hem çocuklar için önemli olduğu belirtilmiştir. Ebeveyn eğitimleriyle, ebeveynler çocuklarının iletişimsel ipuçlarını tanımayaya, yorumlamaya ve bunlara yanıt vermeye teşvik edilir. Böylece, ebeveyn çocuk arasında etkili bir iletişim sağlanabilir ve karşılaşılabilecek sorunlar önlenbilir (Calhoun, Rose ve Prendergast, 1991; Mahoney ve ark., 1985; Perkins, Finegood ve Swain, 2013). Daha önce yapılan çalışmalarda da ebeveyn eğitimlerinin müdahale programlarında önemli bir bölümü oluşturduğu belirtilmiştir (Seitz ve Provence, 1990). Bu bağlamda çalışmanın bu bulgusu alan yazınla örtüşmektedir. Mevcut çalışmaya dâhil edilen çalışmalar incelendiğinde, müdahale programlarının merkezinde daha çok annelerin olduğu görölmektedir. Bu bulgu annelerin eğitilmesi yoluyla bebeklerin dolaylı şekilde desteklenmesinin hedeflendiğı ve bebekle daha çok anne ilgileneceğinden ve bebeğin bağlanmayı kurduğı ilk kişinin annesi olmasından dolayı anne

eğitimlerine öncelik verilmesi anlamlı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda, anne-bebek ilişkisindeki uyumun, annelerle bebekleri arasında oluşacak bağlanmadaki önemi vurgulanmaktadır (Penman, Meares, Baker ve Milgrom-Friedman, 1983). Bakım veren kişiyle bebek arasında gerçekleşen bağlanma, bebeğin bilişsel ve sosyal duygusal gelişimini olumlu şekilde etkiler. Bu etki bebeğin ileriki hayatında çevresiyle ilişkilerine de yansıtacaktır (Esposito ve ark., 2017). Alanyazında bebeklik döneminde uygulanan erken müdahale programlarında genellikle anne eğitimlerine odaklanıldığı görülmektedir (Karesen, Ronning, Ulvund ve Dahl, 2006; Peterson ve Cooper, 1989) bu bilgiler ışığında mevcut çalışmanın bulgusu, alanyazındaki bilgilerle paralellik göstermektedir. Çalışmaya dâhil edilen araştırmalarda müdahale programlarına dâhil edilen katılımcı sayılarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Milagros, Bernal ve Barnett, 2019) Bu durum uygulanan müdahale programlarının daha çok bebeğe ulaşmak ve programın etkililiğini ve güvenilirliğini kanıtlamak için fazla sayıda katılımcıya ulaşılmış olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Katılımcı sayısının yüksek olduğu çalışmalarda çoğunlukla eğitim verilen uygulayıcı sayısının da yüksek olması dikkat çekici bir diğer bulgudur. Mevcut çalışmada elde edilen bir diğer bulgu, müdahale programlarının daha çok bebeklerin tüm gelişim alanlarına odaklandığı, bütüncül bir anlayışla yaklaşıldığı yönündedir. Bu durum bebeklik döneminin en hızlı gelişim dönemi olması sebebiyle tüm gelişim alanlarının desteklenmesinin ileriki yıllarda karşılaşılabilecek sorunların önlenmesi bakımından önemli olacağı düşünüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Alanyazında düşük ve orta gelirli ülkelerde beş yaşın altındaki çocukların %43'ünde gelişim potansiyelinin düşük olduğu ve bu durumun bütün dünyadaki çocuklar için risk faktörü olarak görüldüğü belirtilmektedir (Behrman ve ark., 2006; Locke ve ark., 2002). Bu açıdan bakıldığında araştırmamızın bu bulgusu alanyazınla uyumlu görülmektedir. Bununla birlikte çalışmalarda iletişim, etkileşim ve dil alanlarına da yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu bulgu, yoksulluk içinde olan ailelerde en büyük sorunlardan birinin iletişim ve dil gelişim sorunları olduğu için müdahale programlarında bu gelişim alanlarına odaklanıldığı şeklinde yorumlanabilir. 0-3 yaş dönemindeki sosyoekonomik dezavantajlı çocukların dil öğrenme deneyimlerinde, alıcı ve ifade edici dil becerilerinde gecikmeler olduğu görülmüştür (Hart ve Risley, 1995, 2003; Noble ve ark., 2015; Walker ve ark., 1994). Bununla birlikte alanyazında hayatın ilk yıllarında dil gelişimindeki açıkların çocukların ileriki hayatlarını olumsuz etkileyebileceği, okul döneminde okuma ve konuşmada problemler yaşayabilecekleri ve bu çocukların ilerleyen dönemde sosyal

sorunlar ve davranışlar sorunlarıyla karşılaşabilecekleri belirtilmiştir (Burchinal, Roberts, Zeisel, Hennon ve Hooper, 2006; Catts-Bridges, Little ve Tomblin, 2008; Greenwood, Walker ve Utley, 2002; Heckman, 2006; Qi ve Kaiser, 2003; Shonkoff ve Phillips, 2000; Warren ve Walker, 2005). Bununla birlikte yapılan çalışmalarda ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin geliştirilmesinin genellikle erken müdahale programlarının odak noktası olduğu belirtilmiştir (Seitz ve Provence, 1990). Bu açıdan bakıldığında araştırmanın bu bulgusu alanyazınla örtüşmektedir.

Bu araştırmada ikinci olarak araştırmalarda uygulanan müdahale programlarının şekli, yeri ve sürelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Buna göre araştırmalardaki etkinliklerin yoğunlukla bireysel olarak gerçekleştirildiği görülmüştür (Clearfield, 2019). Bu bulgu bebek ve annelerle olan müdahalelerde grup etkinliklerinden öte bireysel müdahale programlarının daha etkili olacağı düşünüldüğü için bireysel programların ağırlıkta olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çalışmada, müdahale programlarının uygulandığı yerler incelendiğinde, müdahalelerin genellikle kurum merkezli olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen müdahale programların kırsal bölgelerde yoksulluğun daha fazla olmasından kaynaklı olarak (Morgan, 2015) daha kırsal bölgelerde uygulanmış olması sebebiyle ev ortamlarının müdahale için uygun olmayacağı (Burchinal, Vernon-Feagans ve Cox, 2008) fikriyle müdahale programları daha çok kurum merkezli olarak planlanmış olabilir. Bunun yanı sıra bu bulgu uygulayıcıların bu tür bölgelerde güvenlik sebebiyle ev merkezli uygulamaları tercih etmemiş olabilecekleri şeklinde de yorumlanabilir. Müdahale programlarının genellikle 6 ay ve daha az süreyle sınırlandırıldığı saptanmıştır. Müdahale programlarının oturumlarının yoğunlukla haftada 1 gün ve daha az olarak sürdürüldüğü görülmüştür. Buna karşılık haftada 2 gün ve daha fazla uygulama yapılan programlarla arasında ciddi farklılıklar bulunmamaktadır (Kaiser ve Roberts, 2015). Araştırmacılar verilen eğitim ve öğretilen uygulamaların uygulanmasının devam etmesi ve buna süre tanınması amacıyla uygulama sıklığının haftada bir gün olmasını tercih etmiş olabilirler. Ayrıca çalışmanın bu bulgusu alanyazında belirtilen uygulamaların etkililiğini belirlemek amacıyla en az 8 hafta uygulama yapılması gerektiği bilgisini de destekler niteliktedir.

Çalışmada üçüncü olarak araştırmaların odaklandığı konular ele alınmıştır. Müdahale programlarının ebeveyn yetiştirme, sosyokültürel ve ekonomik engelleri azaltma, temel gelişim alanlarını geliştirme ve hayat kalitesini artırma temaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Odaklanılan konuların

yoğunluklarına bakıldığında, daha çok sosyokültürel engelleri azaltma ve gelişim alanlarını destekleme temalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bulgu sosyoekonomik dezavantajın çocukların gelişim alanlarında farklı sorunlara ve eksikliklere sebep açabildiği ve bu nedenle bu gruptaki çocukların riskli bulunduğu için bu yönde müdahale programlarının uygulanmasının önemli bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Yapılan çalışmalarda sosyoekonomik olarak dezavantajlı çocuklarda eğitime erişimin daha az olduğu (Gouin, Flamant, Gascoin, Rouger, Florin, Guimard, Christophe-Roze ve Hanf, 2015), ebeveyn eğitimlerinin yeterli olmadığı, (Nadel ve Sawaga, 2002) ve evde anlamlı ölçüde daha az uyarıcı olduğu (Miller ve Vortruba-Drzal, 2013) sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda mevcut araştırmanın bulgusu önceki araştırma bulgularını desteklemektedir.

Çalışmada son olarak müdahale programlarının sonuçlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bulgular müdahale programlarının anne çocuk yetiştirmeye yönelik bilgi ve becerilerini geliştirdiği, sosyoekonomik farklılıktan kaynaklanan dezavantajları azalttığı, bilişsel ve dil gelişimine katkı sağladığı ve genel gelişim alanlarını desteklediği ve çocukların ince motor ve sosyoduygusal gelişimini iyileştirdiği şeklindedir. Alanyazındaki çocuklara yapılan erken müdahale programlarının çocukların motor ve bilişsel yeteneklerinde etkili olduğu ve bebeklerdeki nesne keşfini ve dil gelişimini desteklediği görülmüştür (Lobo ve Galloway, 2008, 2012; Wiesen, Watkins ve Needham, 2016). Bu açıdan araştırmanın bu bulgusu alanyazınla paralellik göstermektedir.

Çalışmaların yapıldığı ülkeler incelendiğinde ABD’de uygulamaların daha yoğun olduğu çalışmaların yapıldığı eyaletlerin genellikle kırsal ve tarımla uğraşan bölgelerinden seçildiği dikkat çekmektedir. ABD’de yoksulluk oranlarının çok da düşük olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle çalışma sayısının bu ülkede daha fazla olduğu söylenebilir. İncelenen çalışmalar kapsamında ABD’den sonra en çok uygulama yapılan ülke Türkiye’dir. Özellikle gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında (Fransa, İngiltere ve Almanya gibi) Türkiye’deki yoksulluk oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle de ülkemizde yoksulluk yaşayan çocuklar için daha fazla erken müdahale çalışmasının yapılmasının önemli ve gerekli olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte bulgulara göre birden fazla ülkeden katılımcının bir araya getirilmesiyle yapılan çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir.

Çalışmaların sınırlılıklarına ilişkin elde edilen bulgular incelendiğinde, bir çalışma çalışmalarını tek bir ilde (Ankara) gerçekleştirmelerini bir

sınırlılık olarak ortaya koyarken Kılınç ve Aral (2015) ve Nores, Bernal ve Barnett (2019) çalışmalarının farklı ülkelerdeki benzer nitelikteki süreçlere genellenemeyeceğinin belirtmiştir. Bazı çalışmalarda ise araştırma sonuçlarının farklı sosyoekonomik düzeyden katılımcılara genellenmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir (Bann ve ark., 2016). Müdahale uygulamalarının oldukça sınırlı sayıda katılımcının iştirakiyle gerçekleşmesi ise bazı çalışmalarda bir sınırlılık olarak verilmiştir (ör. Giménez-Dasí ve ark., 2015; Knight-McKenna ve ark., 2020; Romano ve Windsor, 2020). Bazı çalışmalarda yazarlar programa katılım ölçütlerinin tam olarak karşılanamamasını bir sınırlılık olarak belirtirken (ör. Graybill ve ark., 2016) diğer çalışmalarda müdahalenin süresinin ve müdahale süresince günlük oynanan oyun süresinin az olmasının (Melissa ve Clearfield, 2016), ailelerin müdahaleye istekli olmalarının etkisiyle müdahale sonuçlarının beklenenden daha olumlu olması (Liu, Wang, Zhao, Huang, Liang, Wang, Lu ve Sherpener, 2018) ve boylamsal veri kullanılmaması (Knight-McKenna ve ark., 2020) birer sınırlılık olarak verilmiştir.

Araştırmalarda en sık karşılaşılan önerilerden biri uygulanan programın farklı örneklem ve farklı katılımcı gruplarına uygulanmasıdır (Kılınç ve Aral, 2015; Romano ve Windsor, 2020). Bazı araştırmalarda ise uygulanan programa ilişkin takip çalışmalarının yapılması ve program etkililiğine ilişkin bulguların yeniden üretilmesi önerilmiştir (Ör. Knauer ve ark., 2020; Feil ve ark., 2020). Bunun yanı sıra genel olarak incelendiğinde: Ev ziyaretlerinin müdahale programlarına dâhil edilmesi, 0-3 yaş grubuyla çalışan personelin erken müdahale konusunda eğitim alması, özel gereksinimli bebeğe sahip ailelere yönelik müdahale programlarının hazırlanması, bebeklik dönemine ilişkin daha fazla müdahale programı yapılması, uygulama programlarının takip çalışmalarının yapılması, boylamsal müdahale çalışmalarının yapılması, bebeklere uygulanacak müdahale programlarının daha az katılımcı ve daha uzun süreli yürütülmesi gibi öneriler olduğu görülmüştür.

Çalışmalarda müdahale programlarının içerikleri incelendiğinde, çalışmaların tamamında müdahale programının içeriğine ilişkin detaylı bilgi verilmediği görülmüştür. İçeriğe ilişkin bilgileri verilen bazı çalışmalara bakıldığında bir çalışmada çocukla geçirilen zamanın niteliğine, evde yapılabilecek etkinliklere, büyük-küçük kas gelişimini desteklemeye yönelik etkinliklere, duyuların gelişimine, kitap seçimi ve okuma etkinliklerine, problem çözme becerisine, parmak oyunlarına ve çocuk şarkıları ile bunların uygulanması

sırasında dikkat edilecek konulara yer verildiği görülmüştür (Kılınç ve Aral, 2015).

Bir çalışmanın program içeriğinde, eğitimlerin bir broşür, video ve modelleme kullanılarak gerçekleştirildiği ve bir personelin annelerle pratik yaptığı sonrasında anne ve çocukların, yarım saatlik videoya kaydedildiği ve 8 Oyun Oturumu'na katıldığı belirtilmiştir. (Dördü laboratuvarında, dördü evde, 7-10 günde bir olmak üzere, aldıkları eğitime göre oyun oynadılar). Annelere 3 aylık tedavi süresince çocuklarıyla birlikte günlük 20 dakika talimatlara göre oynamaları söylenmiştir (anneler günlük oyunlarını verdiğimiz günlüklerde takip etti). Benzer şekilde kontrol grubundaki anneler de bir Eğitim Seansına katılmış ve çocuklarıyla her zamanki gibi oynamaları söylenmiştir (yani, ne istersen, ne şekilde istersen oyna). Daha sonra, her zamanki gibi oynadıkları yarım saatlik videoya kaydedilmiş 8 Oyun Oturumu'na katılmışlardır (örneğin, 'Kamyonlardan gerçekten zevk alıyor gibiydi.', 'hayvanlar'). Anneler ayrıca 3 aylık müdahale süresince çocuklarıyla her gün 20 dakika oyun oynamışlar ve günlüklerini takip etmişlerdir (Brock-Kochanska, O'Hara ve Grekin, 2015).

Diğer bir çalışmada ise müdahaleci, nesnelere gösterme (çocuğa bir fincan gösterme ve onu 'kupa!' kelimesiyle eşleştirme), işaret etme (ulaşamayacağı bir yere yerleştirilmiş nesnelere işaret etme- 'helikopter var!') gibi kasıtlı olarak modellenmiş jestler kullanmıştır. Bu müdahalede, etkileşim başına hareket türü başına en az üç model (göster, göster, ver) yüksek sıklıkta yapılmıştır. Müdahaleci, seçimler yoluyla jest yapma fırsatları oluşturmak için materyalleri kullanmıştır (nesnelere kaldırırken 'bloklar mı yoksa kitaplar mı?'; bekleme zamanı (çocuğun uzanacağı bir beklenti ile yüzüne yakın bir blok tutarak) ve görünürde ancak ulaşamayacak bir yerdeki oyuncuğa alması için beklemiştir (masaya istenen bir oyuncuğa ulaşamayacağı bir yere koyarak) (Romano ve Windsor, 2020). Detaylarına ulaşılabilen başka bir çalışmada ise ebeveynlere temel okuma becerileri, resimlerdeki nesnelere saptamak, çocuktan resimlerdeki nesnelere tanımlamasını istemek, okumayı bildikleri kelimeleri okumak (veya başkalarından yardım almak) ve / veya çocuğunun kelimeleri seslendirmesi, çocuğa basit (evet / hayır, kim / ne) sorular sorması, çocuğa bir diyalog ortaya çıkarmak için açık uçlu sorular sorması, çocuğu aktif olarak dinlemesi ve konuşmada çocuğun liderliğini takip etmesi ve ardından çocuğun söylediklerini tekrarlamak ve ayrıntılar ekleyerek ve/veya hikâyeyi veya illüstrasyonları çocuğun hayatıyla ilişkilendirerek çocuğun

tepkilerini genişletmek gibi eğitimler verildiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra çocukları için uygun hikâye kitaplarını nasıl seçecekleri, okurken çocuklarının yol göstericiliğini nasıl takip edecekleri ve çocuklarının katılımını nasıl övecekleri ve teşvik edecekleri konusunda öneriler aldıklarına değinilmiştir (Knauer, Jakiela, Ozier, Aboud ve Fernald, 2020).

Sonuç

Sonuç olarak araştırmada, son 5 yılda 0-3 yaş döneminde yapılan erken müdahale programları araştırılmış ve uygulanan erken müdahale programlarının aile eğitimi ve çocuk gelişimini destekleme konularına odaklandığı görülmüştür. Müdahale programlarının merkezinde annelerin ve bebeklerin olduğu saptanmıştır. Araştırmalarda müdahale programına dâhil edilen katılımcı sayılarının yüksek olduğu çalışmalar oldukça yüksektir. Eğitim programlarında en çok çocuğun genel gelişim alanlarının geliştirilmesi öncelenmiştir. Daha sonra sırasıyla iletişim becerilerinin ve çocuğun dil gelişiminin iyileştirilmesi, müdahale programlarının önemli hedefleri arasında olmuştur.

Bu araştırmada ikinci olarak araştırmalarda uygulanan müdahale programlarının yılı, şekli, yeri ve sürelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Buna göre müdahale programlarının yoğunlukla 2015 ve 2020 yıllarında yapılmış olduğu görülmektedir. Bu yılları takiben en fazla çalışmanın 2019 yılında yapıldığı ve 2017 yılında 0-3 yaş döneminde sosyoekonomik dezavantajlı bebeklere yönelik bir program çalışması gerçekleştirilmemiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte etkinliklerin çoğunlukla bireysel olarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Müdahale programlarının uygulandığı yerlerin genellikle kurumlar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kurumların gerekli araçların sağlanması, etkinliklerin yapıldığı ortamların daha uygun olması ve grup düzeyinde etkinliklerin gerekli olmasından kaynaklanmış olabilir. Müdahale programlarının genellikle 6 ay ve daha az süreyle sınırlandırıldığı saptanmıştır. Müdahale programlarının oturumlarının çoğunlukla haftada 1 gün ve daha az olarak sürdürüldüğü görülmüştür. Buna karşılık haftada 2 gün ve daha fazla uygulama yapılan programlarla arasında ciddi farklılıklar bulunmamaktadır.

Çalışmada üçüncü olarak araştırmaların odaklandığı konular ele alınmıştır. Müdahale programlarının ebeveyn yetiştirme, sosyokültürel ve ekonomik engelleri azaltma, temel gelişim alanlarını geliştirme ve hayat kalitesini artırma temaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Odaklanılan konuların yoğunluklarına bakıldığında, daha çok sosyokültürel engelleri azaltma ve gelişim alanlarını destekleme temalarında yoğunlaşıldığı görülmektedir.

Çalışmada son olarak müdahale programlarının sonuçlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bulgular müdahale programlarının anne çocuk yetiştirmeye yönelik bilgi ve becerilerini geliştirdiği, sosyoekonomik farklılıktan kaynaklanan dezavantajları azalttığı, bilişsel ve dil gelişimine katkı sağladığı ve genel gelişim alanlarını desteklediği ve çocukların ince motor ve sosyoduygusal gelişimini iyileştirdiği şeklindedir.

Yapılan çalışmalarda 0-3 yaş döneminde uygulanan erken müdahale programlarının çocukların sosyoekonomik eşitsizlikten kaynaklanan sorunların önlenmesi ve azaltılmasında etkili olduğu, yapılacak müdahale programlarıyla çocukların gelişimlerinin desteklenmesinin ve ailelerin eğitim ihtiyaçlarının sağlanmasının çocuğun gelecekteki yıllarına dahi olumlu şekilde yansıtacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışmaların sınırlılıklarına bakıldığında, araştırmacıların müdahale programının sonuçlarının; (1) programın sınırlı bir popülasyonda (tek il, bölge, sosyoekonomik düzey vb.) uygulanması, (2) programa katılım ölçüt ölçütlerinin tam olarak karşılanamaması, (3) müdahale süresinin sınırlı olması ve (4) boylamsal veri kullanılmaması gibi nedenlerden dolayı dikkatle yorumlanması ve genellenmemesi gerektiğini belirtmiş oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmalarda en sık karşılaşılan önerilerden birinin uygulanan programının farklı örneklerde, farklı demografik özelliklere sahip katılımcılarla uygulanması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bazı araştırmalarda ise uygulanan programa ilişkin takip çalışmalarının yapılması ve program etkililiğine ilişkin bulguların yeniden üretilmesi ve farklı gruplara uygulanmasına ilişkin öneriler olduğu görülmüştür. Araştırmaların önemli bir kısmının ABD’de yapıldığı, bunu takiben 3 çalışmanın Türkiye’de gerçekleştirildiği görülmektedir.

Öneriler

Yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde 0-3 yaş grubu sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocuklara yönelik erken müdahale programları ve bu programların çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerinin incelendiği yeterli sayıda çalışmanın olmadığı görülmüştür. Ülkemizde yoksulluk en önemli problemlerden biri olmasına rağmen bu konuya yönelik bilimsel araştırmaların yeterince yapılmamış olması önemli bir eksikliktir. Yoksulluğa ilişkin bileşenler dikkate alındığında bu ailelerin çocuklarına verilecek gelişimsel

desteklerin, erken müdahale programlarıyla daha sistematik bir şekilde verilebileceği düşünülmektedir. Ülkelerindeki savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan mültecilerin küçük çocuklarına erken müdahale programlarıyla gelişimsel destek sağlamak, bu çocukların gelecekteki hayatlarına dokunabilmek adına fırsat olarak görülebilir.

Şehirlerde sosyoekonomik olarak dezavantajlı görülen bölgelerde yaşayan 0-3 yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlere ulaşılarak bu ailelere ve çocuklarına yönelik uygulanacak müdahalelerin sonuçlarının araştırılması ve raporlanması oldukça önemlidir. Böylece erken müdahale programlarının etkililiğine ilişkin daha somut veriler elde edilebilir.

Bu çalışmada sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan çocuklara yönelik uygulanan erken müdahale programları genel bakış açısıyla incelenmiştir. Buradan yola çıkılarak sonraki çalışmalarda her bir gelişim alanına yönelik yapılan müdahale programları ayrı ayrı ve daha detaylı şekilde incelenerek meta analiz çalışmaları yapılabilir. Böylelikle erken müdahalenin genel bir tablosu çıkarılabilir.

Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı küçük çocuklara yönelik hazırlanan erken müdahale programlarına yönelik bir alt yapı kurularak müdahale programlarının içeriğine ve uygulanma kriterlerine daha kolay şekilde ulaşılabilir. Böylelikle hazırlanan müdahale programlarında tüm Türkiye’de uygulanabilme olanağı elde edilebilir.

Türkiye’de yapılan erken müdahale çalışmalarında genellikle anne bebek etkileşimini temel alan erken müdahale programlarına yoğunlaşıldığı görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde anne depresyonunun sosyoekonomik dezavantajlı gruplarda risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle anne depresyonu odaklı müdahale programlarının hamilelik ve loğusalık döneminde uygulanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Son olarak politika yapıcılar yoksulluk odaklı müdahalelere katkı sağlayacak düzenlemeleri yapmalı ve gerekli ekonomik destekleri sağlamalıdır. Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı multidisipliner bir anlayışla erken müdahale hizmetlerini planlamalı ve uygulamalıdır.

Kaynakça

Alakoç-Pirpir, D. ve Yıldız Çiçekler, C. (2018). Fiziksel gelişim. N. Aral ve Z. F. Temel, (Ed.), *Çocuk gelişimi* içinde (112-139). Ankara: Hedef.

- Behrman, J. R., Hoddinott, J., Maluccio, J. A., Soler-Hampejsek, E., Behrman, E. L., Martorell, R. ve Stein, A. D. (2006). What determines adult skills? Impacts of pre-school, school-years, and post-school experiences in Guatemala. *Latin American Economic Review*, 23(4), 1-32.
- Brooks-Gunn, J. ve Duncan, G. J. (1997). The effects of poverty on children. *Future Child*, 7, 55-71.
- Burchinal, M. R., Follmer, A. ve Bryant, D. M. (1996). The relations of maternal social support and family structure with maternal responsiveness and child outcomes among African American families. *Developmental Psychology*, 32(6), 1073-1083.
- Burchinal, M., Roberts, J. E., Zeisel, S. A., Hennon, E. A. ve Hooper, S. (2006). Social risk and protective child, parenting, and child care factors in early elementary school years. *Parenting: Science and Practice*, 6(1), 79-113.
- Burchinal, M., Vernon-Feagans, L., Cox, M. (2008). Cumulative social risk, parenting, and infant development in rural low-income communities. *Parenting: Science and Practice*, 8, 41-69.
- Burns, N. ve Grove, S. K. (2007). *Understanding nursing research: Building an evidence-based practice* (4. baskı). China: Saunders.
- Calhoun, M. L., Rose, T. L. ve Prendergast, D. E. (1991). *Charlotte Circle intervention guide for parent-child interactions*. Tucson, AZ: Communication Skill Builders.
- Campbell, F. A. ve Taylor, K. (1996). Early childhood programs that work for children from economically disadvantaged families. *Young Children*, 52(4), 74-80.
- Catts, H., Bridges, M., Little, T. ve Tomblin, J. B. (2008). Reading achievement growth in children with language impairments. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51, 722-738.
- Clearfield, M. W. (2019). Play for Success: An intervention to boost object exploration in infants from low-income households. *Infant Behavior and Development*, 55, 112-122.
- Conley, D. T. (2004). Proficiency-based admissions. W. J. Camara ve E. W. Kimmel, (Ed.), *Choosing students: Higher education tools for the 21st century* içinde (313-330). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cunha, F. ve Heckman, J. J. (2009). The economics and psychology of inequality and human development. *Journal of the European Economic Association*, 7(2-3), 320-364.
- Dickinson, D., Golinkoff, R. M. ve Hirsh-Pasek, K. (2010). Speaking out for language: Why language is central to reading development. *Educational Researcher*, 39(4), 305-310.
- Duncan, G. J., Brooks-Gunn, J., Yeung, W. J. ve Smith, J. R. (1998). How much does childhood poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review*, 63, 406-423.
- Duncan, G. J., Ziol-Guest, K. M. ve Kalil, A. (2010). Early-childhood poverty and adult attainment, behavior, and health. *Child Development*, 81(1), 306-325.
- Esposito, G., Setoh, P., Shinohara, K. ve Bornstein, M. H. (2017). The development of attachment: Integrating genes, brain, behavior, and environment. *Behavioral Brain Research*, 325, 87-89.
- Feil, E. G., Baggett, K., Davis, B., Landry, S., Lisa Sheeber, L., Leve, C. ve Johnson,

- U. (2020). Randomized control trial of an internet-based parenting intervention for mothers of infants. *Early Childhood Research Quarterly, 50*, 36-44.
- Gimenez-Dasi, M., Fernández-Sánchez, M. ve Quintanilla, L. (2015). Improving social competence through emotion knowledge in 2-year-old children: *A pilot study. Early Education and Development, 26*, 1128-1144.
- Gordon, D., Nandy, S., Pantazis, C., Pemberton, S. ve Townsend, P. (2003). *Child poverty in the developing world*. Bristol, UK: The University of Bristol and The Policy Press.
- Gouin, M., Flamant, C., Gascoïn, G., Rouger, V., Florin, A., Guimard, P., Christophe-Roze, J. ve Hanf, M. (2015). The association of urbanicity with cognitive development at five years of age in preterm children. *PLoS One, 10*(7), 1-15.
- Greenberg, P. (1969). *The devil has slippery shoes*. New York: Macmillan.
- Greenwood, C. R., Walker, D. ve Utley, C. A. (2002). Relationships between social-communicative skills and life achievements. H. Goldstein, L. A. Kaczmarek ve K. M., English, (Ed.), *Promoting social communication: Children with developmental disabilities from birth to adolescence* içinde (345-370). Baltimore, MD: Paul H. Brookes.
- Hart, B. ve Risley, T. R. (2003). The early catastrophe: The 30 million word gap by age 3. *American Educator, 27*(1), 4-9.
- Hart, R. ve Risley, T. R. (1995). *Meaningful differences in the everyday experiences of young American children*. Baltimore: Brookes.
- Heckman, J. J. (2006). Skill Formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science, 312*(5782), 1900-1902.
- Higgins, J. P. T. ve Green, S. (Ed.). (2011). *Cochrane Handbook for systematic reviews of interventions*. Version 5.1.0. <http://www.mrc-bsu.cam.ac.uk/cochrane/handbook/>
- Hunt, C., Gao, J. ve Xue, L. (2014). A visual analysis of trends in the titles and keywords of top-ranked tourism journals. *Current Issues in Tourism, 17*(10), 849-855.
- Jiang, Y., Ekono, M. M. ve Skinner, C. (2015). *Basic facts about low-income children: Children under 18 years, 2013*. New York, NY: National Center for Children in Poverty.
- Kaaresen, P. I., Ronning, J. A., Ulvund, S. E. ve Dahl, L. B. (2006). A randomized, controlled trial of the effectiveness of an early-intervention program in reducing parenting stress after preterm birth. *Pediatrics, 118*(1), 9-19.
- Kaiser, A.P. ve Roberts, M. Y. (2013). Parents as communication partners: an evidence-based strategy for improving parent support for language and communication in everyday settings. *Perspect Lang Learn Educ., 20*(3), 96-111.
- Kaplan, G. A. ve Salonen, J. T. (1990). Socioeconomic conditions in childhood and ischaemic heart disease during middle age. *British Medical Journal, 301*(6761), 1121-1123.
- Knauer, H. A., Jakiela, P., Ozier, O., Aboud, F. ve Fernald, L. C. H. (2020). Enhancing young children's language acquisition through parent-child book-sharing: A randomized trial in rural Kenya. *Early Childhood Research Quarterly, 50*, 179-190.
- Langemann, E. C. (1993). Parents-a new keyword in education. *Teachers College Record, 94*, 677-689.

- Lee, L. C., Halpern, C. T., Hertz-Picciotto, I., Martin, S. L. ve Suchindran, C. M. (2006). Child care and social support modify the association between maternal depressive symptoms and early childhood behaviour problems: A US national study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60(4), 305-310.
- Letourneau, N., Duffy, L. ve Duffect-Leger, L. (2012). Mothers affected by domestic violence: Intersections and opportunities with the justice system. *Journal of Family Violence*, 27, 585-596.
- Lobo, M. A. ve Galloway, J. C. (2008). Postural and object-oriented experiences advance early reaching, object exploration, and means-end behavior. *Child Development*, 79(6), 1869-1890.
- Lobo, M. A. ve Galloway, J. C. (2012). Enhanced handling and positioning in early infancy advances development throughout the first year. *Child Development*, 83(4), 1290-1302.
- Locke, A., Ginsborg, J. ve Peers, I. (2002). Development and disadvantages: Implications for the early years and beyond. *International Journal Language and Communication Disorders*, 37, 3-15.
- Mahoney, G., Finger, I. ve Powell, A. (1985). Relationship of maternal behavioral style to the development of organically impaired mentally retarded infants. *American Journal of Mental Deficiency*, 90, 296-302.
- McConnell, D., Breitzkreuz, R. ve Savage, A. (2011). From financial hardship to child difficulties: Main and moderating effects of perceived social support. *Child: Care, Health and Development*, 37(5), 679-691.
- Milagros, N., Bernal, R. ve Barnett, W. S. (2019). Center-based care for infants and toddlers: The aeioTU randomized trial. *Economics of Education Review*, 72, 30-43.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book* (2. baskı). USA: SAGE.
- Miller, P. ve Votruba-Drzal, E. (2013). Early academic skills and childhood experiences across the urban-rural continuum. *Early Child Research Quarterly*, 28(2), 234-248.
- Morgan, K. E. (2015). The cognitive effects of chronic malnutrition and environment on working memory and executive function in children. *Independent Study Project (ISP) Collection*.
https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/2053
- Musick, K. ve Mare, R. D. (2006). Recent trends in the inheritance of poverty and family structure. *Social Science Research*, 35(2), 471-499.
- Nadel, W. ve Sagawa, S. (2002). *America's forgotten children: Child poverty in rural America*. Westport: Save the children.
- Noble, K. G., Houston, S. M., Brito, N. H., Bartsch, H., Kan, E., Kuperman, J. M., Akshoomoff, N. (2015). Family income, parental education and brain structure in children and adolescents. *Nature Neuroscience*, 18(5), 773-778.
- Nores, M., Bernal, R. ve Barnett, W. S. (2019). Center-based care for infants and toddlers: The aeioTU randomized trial. *Economics of Education Review*, 72, 30-43.
- Pekçağhyan, N., Bütün, İ., Talaş, T. ve Özsüllü, Ş. (2015). İletişime dayalı çok yönlü etkileşim programı (İDÇEP) [Communication-based multi-direct interaction program]. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 1(2), 114-119.

- Penman, R., Meares, R., Baker, K. ve Milgrom-Friedman, J. (1983). Synchrony in mother-infant interaction: A possible neuropsychological base. *British Journal of Medical Psychology*, 56, 1-9.
- Perkins, S. C., Finegood, E. D. ve Swain, J. E. (2013). Poverty and language development: Roles of parenting and stress. *Innovations in Clinical Neuroscience*, 10, 10-19.
- Peterson, N. L. ve Cooper, C. S. (1989). Parent education and involvement in early intervention programs for handicapped children: A different perspective on parent needs and the parent-professional relationship. M. J. Fine, (Ed.), *The second handbook on parent education. Contemporary Perspectives* içinde (197-237). San Diego, CA: Academic Press.
- Powell, D. R. (1989). Families and early childhood programs. *Research Monographs of The National Association for the Education of Young Children*, Volume 3. National Association for the Education of Young Children, 1834 Connecticut Avenue, NW, Washington, DC 20009-5786.
https://www.purdue.edu/hhs/hdfs/fii/wp-content/uploads/2015/07/s_in-fis03c03.pdf internet
- Qi, C. ve Kaiser, A. (2003). Behavior problems of preschool children from low-income families: A review of the literature. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23, 188-216.
- Riggs, R. J. ve Hu, S. J. (2013). Disassembly Liaison Graphs Inspired by Word Clouds, *Procedia CIRP*, 7: 521-526. (Accepted Proof).
- Rolnick, A. ve Grunewald, R. (2005). *Early childhood development on a large scale*. <https://www.minneapolisfed.org/article/2005/early-childhood-development-on-a-large-scale>
- Romano, M. K., Kelly, S. ve Windsor, K. S. (2020). Increasing deictic gesture use to support the language development of toddlers from high poverty backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly*, 50, 129-139.
Doi: 10.1016/J.ECRESQ.2018.12.004
- Seban, D. ve Perdeci, B. (2016). Alt sosyoekonomik düzey bir ailede yetişen çocukların akademik başarıları ile yılmazlıkları arasındaki ilişki: Bir vaka incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 106-126.
- Seitz, V. ve Provence, S. (1990). Caregiver-focused models of early intervention. S. J. Meisels ve J. P. Shonkoff, (Ed.), *Handbook of early childhood intervention* içinde (400-427). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Serbin, L. A. ve Karp, J. (2004). The intergenerational transfer of psychosocial risk: mediators of vulnerability and resilience. *Annual Review of Psychology*, 55(1), 333-363.
- Shonkoff, J. P. ve Phillips, D. A. (Ed.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. Washington, D.C: National Academies Press.
- Taylor, B. A., Dearing, E. ve McCartney, K. (2004). Incomes and outcomes in early childhood. *Journal of Human Resources*, 39(4), 980-1007.
- TÜİK. (2021). *Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Surdurulebilir-Kalkinma-Gostergeleri-2010-2019-37194&dil=1>
- Türk, T. ve Ünlü, H. (2016). Yoksullukla mücadele politikaları: 2000 sonrası Türkiye

- örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 92–104.
- Walker, D., Greenwood, C., Hart, B. ve Carta, J. (1994). Prediction of school outcomes based on early language production and socioeconomic factors. *Child Development*, 65, 606-621.
- Warren, S. F. ve Walker, D. (2005). Fostering early communication and language development. D. M. Teti, (Ed.), *Handbook of research methods in developmental science* içinde (249-270). Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Wiesen, S. E., Watkins, R. M. ve Needham, A. W. (2016). Active motor training has long-term effects on infants' object exploration. *Frontiers in Psychology*, 7, 1-10.
- Yaşar, S. ve Taşar, M. O. (2019). Kavramsal olarak yoksulluk ve Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.